

HENKILÖNNIMET VIITTOMAKIELESSÄ

Päivi Rainò *Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä*. Deaf studies in Finland 2. Mediasuunnittelu ja toteutus Magnus Huldén. Helsinki: Kuurojen liitto ry 2004. Cd. ISBN 952-5396-22-3.

Päivi Rainòn väitöskirjatyössä *Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä* tutkimuskohteenä ovat henkilöviittomat eli viittomakielen henkilönnimet. Henkilönnimen merkitys sekä yksilölle että yhteisölle on tunnetusti suuri. Henkilönnimi on yksilön identifioija, yksilöijä. Yhteisö puolestaan tarvitsee henkilönnimiä, jotta eri ihmisistä voidaan puhua ja jotta eri ihmiset voidaan tunnistaa ja erottaa toisten joukosta. Ihminen ei nyky-yhteiskunnassa voi eikä aiemmissakaan yhteisöissä ole voinut elää nimettömänä.

Kielitieteessä nimet eli propriit ovat oma, vakiintunut tutkimuskohteensa. Nimistöntutkimus on jo yli sadan vuoden ajan tutkinut paikannimiä, henkilönnimiä ja muita nimiä. Henkilönnimistön tutkimuksessa eri tutkimusnäkökulmina ja -kysymyksinä voidaan mainita muun muassa nimien alkuperä, henkilönnimijärjestelmien synty ja kehitys, nimen merkitys yksilölle ja yhteisölle eli esimerkiksi erilaiset identiteettikysymykset, nimistö osana kulttuurua, eri kulttuurien ja kielten vaikutus nimistöön, nimen valintaperusteet ja nimen suosionvaihtelu. Sosio-onomastinen näkökulma eli nimistön käytön tutkimus kytkeytyy osin useimpiin näihin.

Päinvastoin kuin puhuttujen kielten nimistöjä on viittomakielistä nimistöä tähän mennessä tutkittu melko vähän. 1980–1990-luvulla tutkimukset henkilöviittomista ovat viittomakielen alalla kuitenkin nousseet jossakin määrin esiin esimerkiksi Amerikassa, Ruotsissa ja Uudessa-Seelan-

nissa. Vaikka tutkimusta on tehty vähän, on henkilö- ja paikannimiviittomia luonnollisesti aina ollut olemassa. Niitä on tarvittu paitsi kuurojen myös kuurojen ja ei-viittomakielisten keskinäisessä kommunikatiivissa, kun on viitattu johonkin henkilöön tai paikkaan. Luonnollista on ollut, että nämä henkilöt tai paikat on nimetty käyttäen deskriptiivisiä, kuvailevia viittomia. Ajan kuluessa viittoma on saattanut vakiintua levitessään viittomakielisten keskuuteen. Viittomakielinen kuuro on näin ollut ikään kuin kaksikulttuurinen: hänellä on ollut yhteiskunnan nimijärjestelmään sidottu nimi ja oman yhteisön tavallaan vapaaehtoinen mutta samalla kulttuurisidonnainen henkilöviittoma.

Suomalaisen viittomakielen tutkimuksessa nimistö ja nimistöntutkimus ovat jääneet hyvin vähälle huomiolle. Päivi Rainòn väitöskirjatyö on ensimmäinen kokonainen tutkimus aiheesta. Työssä tulee tarkastelluksi henkilönnimijärjestelmän kehitys suomalaisessa viittomakielessä 1890-luvulta 2000-luvun alkuun; tämä henkilönnimijärjestelmän synnyn ja kehityksen kuvaus on myös työn keskeinen tavoite. Lisäksi Rainò on vertaillut henkilöviittomia leksiikaalisiin viittomiin ja kuvaillut henkilöviittomien fonologista rakennetta, viittomille tyypillisiä käsimuotoja, paikkoja ja liikkeitä. Henkilöviittomia on analysoitu muotojen, merkitysten ja käytön perusteella.

Rainòn tutkimustulosten valossa näyttää siltä, että suomalaiset henkilöviittomat ovat siirtymässä deskriptiivisistä abstraktisempiin viittomiin. Muutos on ollut nopeaa

varsinkin viime vuosikymmeninä, kun viittomakieli on yhtenä Suomen vähemmistökielistä saanut tunnustetun aseman. Samalla viittomakielisten oma identiteetti viittomakielisenä yhteisönä on vahvistunut. Rainò osoittaa, kuinka viittomakieliset identifioituvat voimakkaasti omakieliseen henkilönimeseen: nimi koetaan ryhmään kuulumisen ja viittomakielisyyden ensisijaiseksi symboliksi. Kuvatessaan henkilöviittomien kehitystä Rainò on kuvannut myös suomalaisen viittomakielen historiaa ja erityisesti viittomakielisten kuurojen henkilö- ja kulttuurihistoriaa.

Yhä nykyisin suurin osa viittomakielisistä henkilönnimistä on kantajiaan kuvaavia. Noin 70 prosenttia aineiston kaikista nimistä perustuu nimenkantajan ulkomuotoon tai henkilökohtaiseen ominaisuuteen; tällaisia ovat esimerkiksi *Etusormi hipaisee kahdesti kaulaa* kaulalla havaittavan arven takia tai *Yhteennipistetyt etusormi ja peukalo kiertyvät suupielessä* huulesa olevan luomen vuoksi. Suomalaisen viittomakielen henkilöviittomistossa on paraikaa kuitenkin tapahtumassa muutos kuvaavista ilmauksista pelkiksi yksilöviksi etiketeiksi. Sama ilmiö on tuttu monista kielistä, myös suomen kielestä. Tämän Rainò ohittaa tutkimuksessaan kuitenkin ehkä liian kevyesti; hän ei mainitse sitä, että suomenkielisenkin henkilönnimistön juuret hyvin todennäköisesti ovat kuvaavissa nimissä. Luotettavasti Rainò puolestaan osoittaa sen, millaisia propriusuden merkitsijöitä viittomanimissä käytetään ja millä tavoin enemmistökielen eli suomen kielen vaikutus näkyy henkilöviittomistossa. Suomen kielen jälkiä viittomanimissä edustavat muun muassa huulion, sormituksen ja etu- ja sukunimen vastineen käyttö. Jälkimmäisessä tapauksessa kyse on siitä, että suomenkielinen nimi, joka on hahmotettavissa appellatiivin sisältäväksi tai joka on äänteellisesti appellatiiville läheinen,

käännetään viittomakieliseksi. Näin *Marija*-nimen viittoma on *MARIA* ja *Tuula*-nimen *TUULI*. Tällaisia vastineita käytetään erityisesti sukunimien viittomissa (*Virtanen* *VIRTA*, *Jokinen* *JOKI*, *Kauppinen* *KAUPPA*). Viittomakielisessä nimistössä on paitsi vaikutteita suomen kielestä myös samoja ominaisuuksia kuin suomenkielisessä — ja monen muunkin kielisessä — nimistössä. Lapselle halutaan antaa kaunis ja miellyttävä nimi. Entistä useammin nimi annetaan koulun sijasta jo kotona vauvaikäiselle lapselle. Nimistö on myös muuttunut ainutkertaisista nimistä moniviitteisiksi: kun aiemmin yhden nimen kantajia oli vain yksi, on nykyisin yhä useammalla viittomanimikaima.

Yhtenä työn tavoitteena on ollut kuvata myös antropolinguvistisia ja sosio-onomastisia eli nimistön käyttöön kuuluvia piirteitä. Kuvaus on yleisesti ottaen kattava ja monipuolinen, mutta teeman käsitteystä jää uupumaan eräs keskeinen seikka: sosio-onomastiikan määrittely. Olisi ollut perusteltua tarkemmin tuoda esiin se, mitkä kaikki tutkimuskysymykset katsotaan sosio-onomastisiksi eli miten sosio-onomastiikka työssä määritellään. Nyt sosio-onomastisiksi mahdollisesti katsottavia kysymyksiä käsitellään eri puolilla työtä, eikä aina ilmene, pitääkö Rainò niitä todella sellaisina. Esimerkiksi nimistön merkitys käyttäjille itselleen muun muassa identiteettiä luovana ja vahvistavana tekijänä on myös sosio-onomastinen kysymys.

Sosio-onomastiikan alaan hyvin keskeisenä kuuluu myös nimistössä esiintyvä variaatio, kuten Rainò toteaaakin. Variaatiota työn eri osissa jossakin määrin käsitelläänkin, mutta sitä ei esitellä yhtenäisenä kokonaisuutena. Tällaista kokonaisuutesta variaatiosta — sen yleisyydestä, syistä ja siitä, kuinka paljon vaihtelua yksi nimi ylipäänsä sallii — olisi työssä kannattanut harkita.

Tutkimuksessa ei tule lainkaan esille se, ovatko viittomakieliset nimet samanlaisia naisilla ja miehillä. Annettujen esimerkkien valossa vaikuttaa siltä, että eroa miesten ja naisten nimistössä ei olisi; samoja ja samanlaisia nimiä voitaisiin antaa sekä tytöille että pojille. Työssä olisi joka tapauksessa ollut perusteltua ottaa tyttöjen ja poikien nimeäminen esiin ja esittää nimeämisen eroista ainakin jokin arvio.

Terminologiassa on paikoin pieniä puutteita. Koska työ on ensimmäinen viittomakielisen nimistön kuvaus, siinä olisi voinut määritellä alan perusterminologiaa kattavammin. Esimerkiksi termien viittomanimi, henkilöviittoma ja paikkaviittoma (jota työssä ei mainita, mutta jonka tekijän henkilönnimistöä koskevan ja esittämän selvityksen perusteella voisi analogisesti arvella merkitsevän paikkatarkoitteisia viittomia) suhteet olisi voinut selvittää. Henkilöviittoman yläkäsite jää ekstensioltaan hieman epäselväksi. Työssään Rainò on määritellyt henkilöviittomiksi alemman tason termit eli (henkilötarkoitteiset) viittomanimet ja myös sormiaakkosista muodostetut viittomanimet sekä käännösnimet. Vastaisuudessa olisi hyvä tarkentaa käsitteen määritelmä. Henkilöviittomaa kysyttäessä käytetään viittomia VIITTOMA + SYMBOLI (‘viittomanimi’) tai yksinkertaisesti VIITTOMA (‘viittoma’), jonka merkitys proprin osoittajana on epäselvä. Hakemisto tutkimuksessa esiintyvistä termeistä olisi ollut hyödyksi.

Tutkimusaineisto on laaja ja monipuolinen. Videomateriaalina olemassa oleva, 937 viittomanimen korpus edustaa noin 5 000 hengen kuurojenyhteisön nimistöä poikkeuksellisen kattavasti. Se on saatu haastattelemalla 212:ta henkilöä. Harvassa vastaavassa henkilönnimistön tutkimuksessa aineisto väestömäärään nähden on näin suuri. Aineisto on siis laajuudeltaan hyvin riittävä. Sen sijaan aineiston kuvaami-

ssa ja koostamisessa olisi voinut miettiä muitakin ratkaisuja. Rainòn työstä ei käy ilmi, kuinka suuri osa aineiston henkilöviittomista on nimiviittomia eli varsinaisia viittomakielisiä henkilönnimiä ja kuinka suuri osa muita henkilöviittomia. Täsmällistä vastausta tähän kysymykseen ei edes saisi, koska se, tulkitaanko jokin viittoma viittomanimeksi vai ei, saattaa vaihdella yksilöittäin ja kontekstista riippuen. Tämä tieto olisi kuitenkin kannattanut jo tällä kohdin tuoda esiin ja myös esittää perusteltu arvio siitä, kuinka suuri osa henkilöviittomista on varmasti tai lähes varmasti nimiviittomia ja kuinka suuri osa muita henkilöviittomia. Tieto olisi ollut keskeinen työssä, jonka tavoite on kuvata henkilöviittomia kokonaisuutena.

Aineistossa on hyvin vähän sellaista viittomakielistä nimistöä, joka olisi annettu viittomakieliseen yhteisöön kuulumattomille henkilöille. Aineistossa on vain 24:lle yhteisön ulkopuoliselle henkilölle annettu nimiä (yhteensä 30 nimeä). Rainò on jättänyt tällaisen nimistön tarkemmin kuvaamatta, koska se on hänen havaintojensa mukaan erittäin vaihtelevasti konventionaalistunutta. Tällaista nimiaineistoa olisi kuitenkin kenties kannattanut kerätä vertailukohteeksi: näin olisi voinut selvittää, eroavatko viittomakielisen yhteisön ulkopuolisille annetut nimet jollakin tavoin yhteisöön kuuluvien nimistöstä. Myös variaation tutkimisen kannalta tällainen aineisto olisi ollut arvokas.

Olemme edellä esittäneet joitakin kriittisiä huomioita työstä. On kuitenkin syytä korostaa, että työn puutteet kaiken kaikkiaan ovat kovin vähäisiä sen ansioihin nähden. Rainò on työssään onnistunut keskittymään olennaiseen ja selvittämään viittomakielisen henkilönnimistön olemuksen, sen nykytilan ja historian. Hän on myös välttänyt sen vaaran, joka tällaista pioneeriä työtä tekevää kenties uhkaa: työ ei ole läh-

tenyt rönsyilemään kiinnostaville sivupoluille, vaan kokonaisuus on pysynyt hallittuna ja rajoissaan. Rainò ilmaisee sanottavansa keskimäärin tiiviisti, selkeästi ja loogisesti. Työn kuvat ja taulukot ovat havainnollisia ja selkeitä, ja ne tukevat ja konkretisoivat saatuja tutkimustuloksia. Lähteitä ja eri alojen tutkimusta Rainò on käyttänyt perustellusti ja kattavasti hyödykseen. Väitöskirja on cd-rom-muotoinen; julkaisumuoto on epäilemättä viisas ja taroituksenmukainen, kun työn esimerkistö on ennen kaikkea liikkuvaa kuvaa. Julkaisumuoto mahdollistaa myös viittaukset ulkopuolisiin lähteisiin.

Kansainvälisesti tarkasteltuna ja muiden viittomakielten henkilöviittomiston tutkimuksiin verrattuna Rainòn tutkimus on syvälinen ja laaja-alainen. Erityisesti henkilöviittomiston funktion tarkastelu tuo

esiin uutta tietoa henkilöviittomistosta. Rainò osoittaa hallitsevansa kattavasti kielitieteen, viittomakielen ja nimistön tutkimusta ja pystyy eri alojen näkökulmia yhdistämällä saavuttamaan tutkimustavoitteensa ja myös asettamaan oman työnsä osaksi viittomakielen ja nimistöntutkimuksen kenttää. Samalla hän onnistuu myös paljastamaan sekä viittomakielestä että viittomakielisistä henkilönnimistä osana universaalia henkilöiden nimistöä piirteitä, jotka avaavat uusia näkymiä molempiin suuntiin. Lisäksi hän antaa hyviä aiheita jatkotutkimukselle ja rakentaa näin jo tulevaa tutkimusta. ■

TERHI AINIOLA

JOHANNA MESCH

Sähköposti: terhi.ainiola@kotus.fi

johanna.mesch@ling.su.se

UUSIA AVAUKSIA ETYMOLOGISEEN TUTKIMUKSEEN

Vesa Jarva *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Jyväskylä studies in humanities 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2003. 182 s. + 16 liites. + 21 karttaa. ISBN 951-39-1500-X, ISSN 1459-4323.

Vesa Jarva puolusti elokuussa 2003 väitöskirjaansa *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Tutkimusaiheeseen liittyviä pienempiä tutkimuksia hän on julkaissut artikkelien muodossa viime vuosien aikana, joten jossain määrin osattiin jo odottaakin, mikä tulisi olemaan väitöskirjan keskeinen sisältö. Yllätys on iloinen: käsissämme on tutkimus, jossa vaikeana ja kaoottisena pidettyä aihetta on lähestytty systemaattisesti ja eksaktein metodein.

Ekspressiivistä, aiemmin »deskriptiivistä» tai »deskriptiivis-onomatopo(i)ettista» sanastoa on pitkään pidetty liian la-

biilina ja sattumanvaraiseen kehitykseen perustuvana, jotta sitä voitaisiin käsitellä hyväksi havaituin kielitieteen keinoin. Viime aikoina on herätty huomaamaan, että ekspressiivisanaston tutkimukseen sisältyvät ongelmat johtuvat pikemminkin siitä, että nämä sanat omien ominaispiirteidensä takia vaativat niihin tarttuvalta tutkijalta uudenlaista metodista ajattelua. Myös ekspressiivistä sanastoa voi siis tutkia systemaattisesti, ja tutkimuksen pohjalta on saatavissa luotettavia tuloksia.

Jarva käsittelee tutkimuksessaan sitä, miten suomen murteiden venäläisperäinen sanasto sulautuu kielessä entuudestaan ole-